

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem
**STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH
NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE**

**ZBORNİK RADOVA
Knjiga 1**

27. januar 2023. Beograd

Tenth Scientific Conference with International Participation

**SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND
OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA**

**PROCEEDINGS
Volume 1**

January 27th 2023, Belgrade

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Fakultet za poslovne studije i pravo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Institut za srpsku kulturu
Priština - Leposavić

Fakultet za poslovne studije i pravo
Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerziteta „Union - Nikola Tesla“, Beograd
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

**STRADANJE SRBA, JEVREJA,
ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI
BIVŠE JUGOSLAVIJE**

Zbornik radova

Knjiga 1

Beograd, Republika Srbija 2023

Izdavač
Fakultet za poslovne studije i pravo,
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Republika Srbija

Suizdavači
Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo,
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Republika Srbija
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Za izdavača
Prof. dr Milan Radosavljević, dekan Fakulteta za poslovne studije i pravo

Odgovorni urednici
Prof. emeritus dr Života Radosavljević,
Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerziteta „Union – Nikola Tesla“ u Beogradu, Srbija
Prof. dr Dragan Tančić,
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija
Doc. dr Viktorija Rjapuhina,
Institut za srpski jezik i komunikacije,
Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šuhov, Rusija

Dizajn korica
Pavle Nikolić

Priprema za štampu
Dušan Stamenović

Štampa
Štamparija Draslar List, Beograd

Godina
2023.

Tiraž: 100

Redakcija
Fakultet za poslovne studije i pravo,
Jurija Gagarina 149A, Staro sajmište 29
11070 Novi Beograd
Telefon: +381 11 31 31 246
mejl: holokaust.sajmiste@fsp.edu.rs
www.fsp.edu.rs

ISBN 978-86-6102-116-9

Faculty for Business Studies and Law in Belgrade
Faculty for Information Technology and Engineering
University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade
Institute for Serbian Culture Priština - Leposavić

*The Tenth Scientific Conference
with International Participation*

**SUFFERING OF SERBS, JEWS,
ROMA AND OTHERS IN THE FORMER
YUGOSLAVIA**

Proceedings

Volume 1

Belgrade, Republic of Serbia, 2023

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE

1. Prof. dr Milan Radosavljević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
2. Prof. dr Maja Anđelković, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
3. Prof. dr Milan Milošević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
4. Prof. dr Branko Tešanović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
5. Prof. dr Božidar Forca, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
6. Prof. dr Željko Simić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
7. Prof. dr Miodrag Gordić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
8. Prof. dr Dragoljub Sekulović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
9. Prof. dr Dragana Radosavljević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
10. Prof. dr Ana Opačić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
11. Prof. dr Zoran Pešić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
12. Prof. dr Milan Vemić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
13. Prof. dr Suzana Pajić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
14. Prof. dr Vera Krmpot, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Tenth Scientific Conference with International Participation
(Book of Proceedings)

15. Doc. dr Jovan Šarac, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
16. Doc. dr Dragana Barjaktarević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
17. Doc. dr Milijana Danevska, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
18. Doc. dr Vladan Stanković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
19. Doc. dr Jovana Tomić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
20. Doc. dr Mirza Totić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
21. Doc. dr Vinko Pandurević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
22. Doc. dr Zvezdan Radojković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
23. Prof. dr Dragan Tančić, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
24. dr Jasmina Ahmetagić, naučni savetnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
25. dr Dragana Janjić, naučni savetnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
26. dr Marija Jeftimijević Mihajlović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
27. dr Vesna Zarković, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
28. dr Ivan Becić, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
29. dr Ivana Ženarju Rajović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
30. dr Mirjana Bečejski, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
31. dr Ana Stišović Milovanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
32. dr Zvezdana Elezović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
33. dr Aleksandar Pavlović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia

STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

(Zbornik radova)

34. Prof. dr Olja Arsenijević, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
35. Prof. dr Editra Kastratović, Fakultetu za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, Srbija / Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade, Serbia
36. Prof. dr Božidar Otašević, Kriminalističko – policijski univerzitet, Beograd, Srbija / University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia
37. Prof. dr Balša Kaščelan, Pravni Fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, Crna Gora / Faculty of Law, University of Montenegro, Podgorica, Montenegro
38. Prof. dr Vanda Božić, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet „Privredna Akademija“, Novi Sad, Srbija / Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University „Business Academy“, Novi Sad, Serbia
39. Prof. dr Marko Milović, Pravni fakultet, Megatrend Univerzitet, Beograd, Srbija / Faculty of Law, Megatrend University, Belgrade, Serbia
40. Prof. dr Yuriy Doroshenko, Fakultet za ekonomiju i menadžment, Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šukov, Belgorod, Rusija / Institute of Economics and Management, Belgorod State Technological University named after V.G. Shukov, Belgorod, Russia
41. Prof. dr Alexios Panagopoulos, Međunarodna slovenske akademije nauka, obrazovanja, umetnosti i kulture, Moskva, Rusija / International Slavic Academy of Sciences, Education, Arts & Culture, Moscow, Russia
42. Prof. dr Cvetko Smilevski, Poslovna akademija Smilevski, Skoplje, Republika Severna Makedonija / Business Academy Smilevski, Skopje, Republic of North Macedonia
43. Prof. dr Polona Šprajc, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Mariboru, Slovenija / Faculty of Organizational Sciences, University of Maribor, Slovenia
44. Prof. dr Almin Dautbegović, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Faculty of Criminalistics, Criminology and Security Studies, University in Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
45. Prof. dr Boris Damjanović, Banja Luka Koledž, Banja Luka, Bosna i Hercegovina / Banja Luka College, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
46. Doc. dr Aleksandra Karceva, Centar za rusko-slovensku međukulturnu interakciju, „Univerzitet pri Interparlamentarnoj skupštini EurAsEc“, Sankt Peterburg, Rusija / Center for Russian-Slavic Intercultural Interaction, «University under the Interparliamentary Assembly of EurAsEc», Saint Petersburg, Russia
47. Doc. dr Tatyana Sobolieva, Kijevski nacionalni ekonomski univerzitet Vadim Getman, Kijev, Ukrajina / State Higher Education Establishment Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine
48. Doc. dr Marjan Marjanović, Institut za procjenu rizika i kritičnu infrastrukturu, Podgorica, Crna Gora / Institute for risk assessment and critical infrastructure Podgorica, Montenegro
49. Doc. dr Sergej Uljanov, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd, Srbija / Ministry of Interior, Belgrade, Serbia
50. dr Danijel Vojak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska / The Institute of Social Sciences “Ivo Pilar”, Zagreb, Croatia
51. dr Veljko Đurić Mišina, istoričar, Beograd, Srbija / historian, Belgrade, Serbia
52. dr Nenad Antonijević, istoričar, muzejski savetnik, Beograd, Srbija / historian, museum advisor, Belgrade, Serbia

ORGANIZACIONI ODBOR ORGANISING COMMITTEE

1. Vladana Lilić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
2. Bojan Zdravković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
3. Daniela Kuzmanović, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
4. Vladimir Vrhovšek, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
5. Ena Todorović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
6. Milica Kastratović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
7. Janko Reko, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
8. Aleksandra Podnar, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
9. Marija Travica, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
10. Milivoje Kuzmić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
11. Prof. dr Nevena Krasulja Utović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
12. Prof. dr Dejan Ilić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Tenth Scientific Conference with International Participation
(Book of Proceedings)

13. Prof. dr Lazar Cvijić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
14. Prof. dr Gordana Đuretić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
15. Doc. dr Aleksandar Anđelković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
16. Doc. dr Ljupka Petrevska, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
17. Doc. dr Dušan Lukić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
18. Doc. dr Milan Janković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
19. dr Ana Mumović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
20. dr Ena Mirković, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
21. dr Jasmina Knežević, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
22. dr Jovan Simijanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
23. dr Petar Ristanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
24. dr Marina Mijatović, istraživač - saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
25. Prof. dr Nenad Perić, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
26. Sena Mihajlović Milošević, stručni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
27. Milena Šljivić, stručni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
28. Ivana Ralović, stručni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
29. Filip Obradović, istraživač - saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
30. Zorana Čupić, istraživač - saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
31. Uroš Đurković, istraživač pripravnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
32. Jovana Suvajdžić, istraživač pripravnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia

SADRŽAJ / CONTENT

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE	5
ORGANIZACIONI ODBOR ORGANISING COMMITTEE	9
PREDGOVOR.....	15
FOREWORD	23
БОСНА КАО ЗЕМЉА МРЖЊЕ: КАРАХАСАНОВ ДИЈАЛОГ С АНДРИЋЕМ.....	31
BOSNIA AS A COUNTRY OF HATE: KARAHASAN'S DIALOGUE WITH IVO ANDRIĆ	33
<i>Јасмина Ахметиџић</i>	
ДОПРИНОС НИРНБЕРШКЕ ПРЕСУДЕ НА РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА.....	45
THE CONTRIBUTION OF THE NUREMBERG JUDGMENT TO THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW.....	47
<i>Рајомир Анђионових, Стефан Љубинковић</i>	
УЧЕЊЕ О HOLOKAUSTU SA CILJEM RAZVOJA KRITIČKOG MIŠLJENJA MLADIH	57
LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST WITH THE OBJECTIVE OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN YOUTH.....	59
<i>Оља Арсенијевић, Јасмина Арсенијевић, Nenad Perić</i>	
LOGORI U BEOGRADU U DRUGOM SVETSKOM RATU	67
CAMPS IN BELGRADE DURING THE SECOND WORLD WAR.....	69
<i>Ivan M. Becić</i>	
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ГЕНОЦИДА У СЕЛУ ВЕЛИКА 28. ЈУЛА 1944. ГОДИНЕ.....	93
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE GENOCIDE IN VELIKA VILLAGE, 28th of JULY 1944.....	95
<i>Миодраг Брковић, Љубиша Пауновић</i>	

HOLOKAUST U SVETLU PRAVA, PRAVDE I PRAŠTANJA.....	105
HOLOCAUST IN THE LIGHT OF LAW, JUSTICE AND FORGIVENESS	107
<i>Predrag Dedeić</i>	
AN EXAMPLE TO LEARN FROM: SOVIET PROPAGANDA ON CIVILIAN SUFFERING IN YUGOSLAVIA IN 1941-MAY 1942	119
ПРИМЕР ИЗ КОЈЕГ ТРЕБА УЧИТИ: СОВЈЕТСКА ПРОПАГАНДА О ЦИВИЛНОМ СТРАДАЊУ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1941-МАЈА 1942.....	121
<i>Kiril Feferman</i>	
HOLOKAUST – GENOCID DVADESETOG VEKA	131
HOLOCAUST - GENOCIDE OF THE TWENTIETH CENTURY	133
<i>Aleksandra Gajdobranski, Milan Janković, Vera Krmpot</i>	
СТРАТИШТА СРБА У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ	143
THE KILLING PLACES OF SERBS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA	144
<i>Божо Грдић</i>	
НИВОИ, МОДЕЛИ, ПЕРИОДИЗАЦИЈА И ИДЕОЛОГИЈА ЗАТИРАЊА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ОКВИРИМА ИЗ ХАГИОГРАФСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ	155
LEVELS, MODELS, PERIODIZATION AND IDEOLOGY OF THE SUPPRESSION OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN THE YUGOSLAVIAN FRAMEWORK FROM THE HAGIOGRAPHIC PERSPECTIVE	157
<i>Горан М. Јанићијевић, Драјана Ј. Јањић</i>	
ПОЕТИКА ПАТЊЕ У ПРИПОВЕЦИ „ЗЛАТЕ ИЗ СЛАТИНЕ“ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА	189
POETICS OF SUFFERING IN THE STORY “ZLATE IZ SLATINE” BY GRIGORIJE BOŽOVIĆ.....	191
<i>Марија С. Јефћимијевић Михајловић, Мирјана Бечејски</i>	

POLOŽAJ I STRADANJE JEVIJEJA U JUGOSLAVIJI ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA	203
THE POSITION AND SUFFERING OF THE JEWS IN YUGOSLAVIA DURING THE SECOND WORLD WAR	205
<i>Adriana Jović-Bogdanović, Milan Janković, Vladana Lilić</i>	
О ВЕЧНОМ ПРИСУСТВУ ЗЛА (ПРИЛОГ СЕЋАЊУ НА ЖИВОТ И ДЕЛО ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА)	213
ABOUT THE ETERNAL PRESENCE OF EVIL (AN ADDITION TO THE REMEMBRANCE OF THE LIFE AND WORK OF ĐORĐE LEOVIĆ).....	215
<i>Јасмина П. Кнежевић</i>	
„DIKTAT POBEDE“ – OBRAZOVNI PROJEKAT RUSKE FEDERACIJE U CILJU POBOLJŠANJA ISTORIJSKE PISMENOSTI NACIJE	225
“VICTORY DICTATION” – AN EDUCATIONAL PROJECT OF THE RUSSIAN FEDERATION AIMED TO IMPROVE THE HISTORICAL LITERACY OF THE NATION	227
<i>Vladana Lilić, Adriana Jović-Bogdanović, Bojana Burić - Mutavči</i>	
KRIVIČNO PRAVNO GONJENJE GOVORA MRŽNJE U SLOVENIJI – ANALIZA TUŽILAČKE PRAKSE.....	237
CRIMINAL PROSECUTION OF HATE SPEECH IN SLOVENIA – ANALYSIS OF PROSECUTOR’S PRACTICE	239
<i>Ana Matović, Milan Milošević</i>	
WANNSEE CONFERENCE AND HOLOCAUST.....	249
VANZEJSKA KONFERENCIJA I HOLOKAUST.....	251
<i>Branislav Milosavljević, Sergej Uljanov</i>	
СТРАДАЊЕ СРБА ВОЗУЋЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ – ЗАБОРАВЉЕНИ ЗЛОЧИНИ	259
THE SUFFERING OF SERBS FROM VOZUĆE IN THE SECOND WORLD WAR - A FORGOTTEN CRIME.....	261
<i>Анатолуј Миловановић</i>	
СТРАДАЊЕ СРБА С ДРУГЕ СТРАНЕ ДРИНЕ – КОНТИНУИТЕТ ЗЛОЧИНА КОЈИ НЕ ПРЕСТАЈЕ.....	273

SUFFERING OF SERBS ON THE OTHER SIDE OF THE DRINA – CONTINUITY OF CRIMES THAT DOES NOT STOP	275
--	-----

Марко Миловић

STARO SAJMIŠTE OD „OGLEDALA MATERIJALNE KULTURE I BLAGOSTANJA“ DO LOGORA SMRTI U DRUGOM SVETSKOM RATU	287
OLD FAIRGROUND FROM A “MIRROR OF MATERIAL CULTURE AND WELFARE” TO A DEATH CAMP DURING WORLD WAR II	289

Ena Mirković

ЛЕТ У ЈАМУ – ПРЕБИЛОВЦИ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	299
THE FLIGHT INTO THE PIT - PREBILOVCI IN SERBIAN LITERATURE	301

Ана Мумовић, Сена Михаиловић Милошевић

ЗЛОЧИНИ БУГАРА НАД СРБИМА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ ОД 1915. ДО 1918. ГОДИНЕ	313
THE BULGARIAN CRIMES AGAINST THE SERBS IN THE FIRST WORLD WAR FROM 1915. TO 1918.....	315

Милан Николајевић, Драјољуб Секуловић, Божидар Форца

NEFORMALNO UČENJE O HOLAKUSTU I STRDANJU SRBA TOKOM DRUGOG SVETSKOG RATA	331
INFORMAL LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST AND THE SUFFERING OF SERBS DURING WORLD WAR II	333

Maja Nikolova

ИТАЛИЈАНСКА ОКУПАЦИОНА ВЛАСТ И ВЕЛИКОАЛБАНСКЕ ТЕЖЊЕ ПЛАВСКО ГУСИЊСКИХ МУСЛИМАНА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	345
THE ITALIAN OCCUPATION AUTHORITY AND GREATER ALBANIAN ASPIRATIONS OF THE MUSLIMS OF THE PLAV GUSINJ REGION IN THE SECOND WORLD WAR	347

Божидар Б. Оџашевић, Бранислав Оџашевић

GRČKI JEVIJEI, HOLOKAUST I LJUDSKA PRAVA	365
GREEK JEWS, THE HOLOCAUST AND HUMAN RIGHTS	366

Alexios Panagopoulos

STARO SAJMIŠTE OD „OGLEDALA MATERIJALNE KULTURE I BLAGOSTANJA“ DO LOGORA SMRTI U DRUGOM SVETSKOM RATU¹

Ena Mirković

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Republika Srbija;
ena04111986@gmail.com

Apstrakt: *Kada je u proleće 1937. godine postavljen kamen temeljac Beogradskog sajmišta, bilo je predviđeno da on postane moderan izložbeni sajamski prostor, nalik onima u tadašnjoj Evropi i svojevrsno ogledalo jugoslovenske privrede i kulture. Tokom prvih pet meseci gradnje niklo je pet velikih Jugoslovenskih paviljona, centralna kula i četiri međunarodna: italijanski, mađarski, rumunski i čehoslovački, kao i nekoliko privatnih. Paviljon nemačkog Rajha je izgrađen 1939. godine i odmah je posla mesto jačanja tada izuzeteno dobrih nemačko-jugoslovenskih poslovnih veza. Na sajmištu su izlagana su dostignuća domaće tekstilne, stolarske i metalske industrije, zatim poljoprivrede, voćarstva i vinogradarstva. Tu su, pored redovnih velikih prolećnih i jesenjih sajмова, organizovani i sajmovi posebnih grana privrede, kao i razne manifestacije: izložbe, koncerti, kongresi. Zbog blizine centra grada, kao i sadržaja koje je nudilo Sajmište je ubrzo postalo popularno odredište Beograđana.*

Ta uloga se vrlo brzo drastično izmenila, dolaskom nemačke okupacione uprave. Ovaj prostor je odmah pretvoren u glavni logor najpre za uništenje srpskih i jugoslovenskih Jevreja. Njih oko 7000 stradalo je u ovom logoru do proleća 1942. godine, nakon čega je Srbija je proglašena za „Judenrein“ – očišćenu od Jevreja – a Sajmište je pretvoreno u Anhaltelager, prihvatni logor za političke zatvorenike, zarobljene partizane i prinudne radnike. Od 1941. do 1944. godine, u koncentracionom logoru na Sajmištu u Beogradu stradalo blizu 20.000 ljudi. Pored broja ubijenih, u jezovitom sećanju ostaje i način na koji su oni lišavani

1 Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada NIO po Ugovoru sklopljenim sa Ministarstvom nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS broj: 451-03-47/2023-01/ 200020 od 03.02.2023. godine

života, „usavršen“ upravo na Sajmištu. Bio je to poznati kamion– dušegupka, vozilo čiji su se izduvni gasovi vraćali u tovarni odeljak i gušili logoraše koji su u njemu navodno prevoženi na neko drugo mesto. Deo logoraša stradao je i od posledica loših uslova u logoru, od gladi i bolesti ili je bio ubijen od strane stražara i pripadnika logorske uprave. Preživeli su bili transportovani u radne logore u Nemačkoj i Norveškoj i gde ih je čekala raznolika, najčešće ne tako svetla sudbina. U ovom radu pokušali smo da prikažemo kako je sajmište od popularnog mesta za razonodu postalo mesto stradanja i patnje brojnih Jevreja, Srba i Roma tokom Drugog svetskog rata.

Ključne reči: *Staro Sajmište, istorijat, holokaust, Jevreji, Srbi, Drugi svetski rat.*

OLD FAIRGROUND FROM A “MIRROR OF MATERIAL CULTURE AND WELFARE” TO A DEATH CAMP DURING WORLD WAR II

Ena Mirković

Institute for Serbian Culture Pristina - Leposavić, Republic of Serbia;
ena04111986@gmail.com

Abstract: *When the foundation stone of the Belgrade Fair was laid in the spring of 1937, it was planned that it would become a modern exhibition fair space, like others in Europe at the time, and a kind of mirror of the Yugoslav economy and culture. The five Yugoslav pavilions were the first to be built, followed by the Central Tower, Italian, Romanian, Czechoslovakian as well as several private ones. The Pavilion of the German Reich was built in 1939 and immediately became a place to strengthen the exceptionally good German-Yugoslav business ties. The products of the domestic textile, carpentry and metal industry, as well as agricultural products were exhibited here. In addition to regular big spring and autumn fairs, fairs of special branches of the economy were also organized here, as well as various events: exhibitions, concerts, congresses. Because of the content it offered and the fact that it was close to the center, the Belgrade Fair soon became a very popular destination for the citizens.*

With the arrival of the German occupation administration, the role of the Old Fairground changed drastically. This area was immediately turned into the main concentration camp primarily for the extermination of Serbian and Yugoslav Jews. About 7,000 of them perished in this camp until the spring of 1942, after which Serbia was declared “Judenrein” - cleansed of Jews - and the Fairground was turned into Anhaltelager, a reception camp for political prisoners, captured partisans and forced laborers. From 1941 to 1944, nearly 20,000 people perished in the concentration camp Old Fairground in Belgrade. Apart from the large number of those killed, the “murderous” manner in which they were deprived of their lives was especially memorable. It was a well-known lorry – „dusegupka“, in which inmates were suffocated with exhaust gases while they were allegedly being

transported to another place. Some of the detainees died as a result of hunger and disease or were killed by guards and members of the camp administration. Those who survived were transported to labor camps in Germany and Norway where they also faced an uncertain fate. In this paper, we tried to show how the Old Fairground turned from a popular place for entertainment into a place of death and suffering of numerous Jews, Serbs and Roma during the Second World War.

Keywords: *Old Fairground, history, holocaust, Jews, Serbs, World War II*

BEOGRADSKO SAJMIŠTE – KRATKO SANJANI SAN

Ujedinjenjem Kraljevine SHS 1918. godine obe obale Save konačno su postale deo jedne države. Brzo se rodila ideja da je posle vekova čekanja, došlo vreme da se Beograd pruži na levu obalu Save i potom nastavi da raste dalje, ka starom takmacu, Zemunu. Trebao je to da bude simbolični iskorak sa istoka na zapad, sa zaostalog Balkana u razvijenu Evropu. (Maksimović, 1977)

Puno simbolike je bilo u odluci da prva građevina podignuta na levoj savskoj obali bude Beogradsko sajmište. (Slavić, 2022) Početkom 20. veka sajmovi su postali mnogo više od mesta za izlaganje robe. Svet je postajao sve manji. Reči, potom i slike, radio-talasima su kružili planetom. Vesti su skoro trenutno stizale svuda a inovacije su neverovatnom brzinom menjale svet. Beograd je tražio svoje mesto u novom svetu čiji je najvažniji faktor povezivanja postala trgovina.

Inicijativu za izgradnju Beogradskog sajmišta je pokrenulo Društvo za zemaljske izložbe, osnovano 1923. godine, sa namerom da Beograd afirmiše kao poslovni centar Kraljevine SHS i Balkana. (Вученовић, 2006) Sajmovi su redovno održavani u SAD i Zapadnoj Evropi, ali i u Zagrebu i Ljubljani, pa su članovi društva smatrali da i Beograd treba da dobije svoj sajam koji će ga izvući iz „začmalog privrednog stanja“. (autor, Temelji beogradskog sajmišta juče su svečano osvećeni, 1937) Ipak, konkretni potezi preduzeti su tek 13 godina kasnije. Društvo je u međuvremenu promenilo ime u Društvo za priređivanje sajma i izložbi u Beogradu a na njegovo čelo je došao predsednik jugoslovenske vlade Milan Stojadinović. (Bajford, 2011) Beogradska opština, na čelu sa gradonačelnikom Vladom Ilićem koji je u Sajmištu video početak ostvarivanja njegove vizije urbanog Novog Beograda, 1936. je Društvu besplatno ustupila 363 000 m² zemljišta, od čega je 126 000 m² bilo predviđeno za podizanje samih objekata. (Vukotić Lazar, Staro Beogradsko sajmište: osnivanje i izgradnja, 2004)

Organizovan je i veliki jugoslovenski konkurs za projekat Sajmišta koji se na kraju završio aferom. Nakon dodele prve nagrade saznalo se da je predsednik žirija učestvovao u izradi nagrađenog rada. (Sekulić, 1957) Odlučeno je da se izrada projekta ustupi mladim arhitektama zaposlenim u Tehničkoj direkciji Beogradske opštine: Milivoju Tričkoviću, Đorđu Lukiću i Rajku Tatiću. Prihvatili su se zadatka sa idejom da Beogradsko sajmište bude simbol konačne pobeде moderne u srpskoj arhitekturi. (Grujić Janakova, 2008)

U proleće 1937. postavljen je i osveštan kamen temeljac Beogradskog sajmišta. (autor, U ime Nj. V. Kralja Petra II Kraljevski Namesnik Dr. Radenko Stanković, 1937) Močvarno tlo su nasuli danski majstori i „zasadili“ cvet u čijoj sredini se nalazila kula, vidljiva iz najudaljenijih tačaka Beograda, posebno noću kada je Sajmište blistalo obasjano jakim osvetljenjem. (Bajford, 2011) Tokom prvih pet meseci gradnje niklo je pet velikih Jugoslovenskih paviljona na površini od 12. 723 m² kao i centralna kula i četiri međunarodna: italijanski, mađarski, rumunski i čehoslovački, kao i nekoliko privatnih. Zadužbina beogradskog veletrgovca Nikole Spasića (1836-1916) finansirala je izgradnju paviljona koji je po njemu dobio ime. (Vukotić Lazar, Staro Beogradsko sajmište: osnivanje i izgradnja, 2004) Ovaj paviljon, kao i centralnu kulu, projektovao je Aleksandar Sekulović koji se naknadno pridružio timu arhitekata i potom postao tehnički direktor Sajma. Prva faza gradnje je okončana do 11. septembra 1937. kada je otvoren Prvi beogradski Sajam. (Vukotić Lazar, Ciljevi i kriterijumi rekonstrukcije Starog beogradskog sajmišta, 2007)

Tokom naredne dve godine izgrađeni su turski i ribarski paviljon kao i paviljon firme Filips. Paviljon nemačkog Rajha je izgrađen 1939. godine i odmah je posla mesto jačanja tada izuzetno dobrih nemačko-jugoslovenskih poslovnih veza. Izgrađen je i niz manjih, privatnih paviljona. Francuska, Bugarska i Grčka su svoje proizvode izlagale u zakupljenom prostoru, sa namerom da ubrzo izgrade svoje. U tome ih je sprečio rat. Zbog njega je i šesti Jugoslovenski paviljon, započet 1940. godine, ostao nedovršen. (Slavić, 2022)

Jedan od arhitekata Sajmišta, Aleksandar Sekulović, pisao je da su Jugoslovenski paviljoni zamišljeni kao „ogledalo naše materijalne kulture i blagostanja našeg naroda“. Izlagana su dostignuća domaće tekstilne, stolarske i metalske industrije, zatim poljoprivrede, voćarstva i vinogradarstva. (Bajford, 2011)

Činjenica da se nalazilo na samo kilometar udaljenosti od centra grada, učinila je da je Sajmište postalo odmah omiljeno mesto za šetnju Beograđana. Novine su beležile da je Sajmište tokom jednog dana posećivalo više desetina hiljada ljudi. Masa radoznalih šetača se valjala između paviljona, razgledala i uživala u uličnoj zabavi koje nije manjkalo. Iako je Sajmište bilo prvenstveno namenjeno poslovnom svetu, ono je pružalo brojne zanimacije za običnu publiku: restorane, štandove sa suvenirima i sitnicama, kulturne događaje i umetničke izložbe. Poneki poslovan čovek je vrteo glavom i žalio se na gužvu, upozoravajući da će se Sajmište, zamišljeno kao simbol urbanog Beograda, pretovriti u obično „vašarište“. (autor, Već prvog dana posle otvaranja, vidi se da je drugi beogradski sajam, 1938) Malo ko je na njih obraćao pažnju.

Najveće oduševljenje radoznale publike izazivale su prezentacije novih izuma. Godine 1938. u Filipsovom paviljonu je prikazan prvi TV program na Balkanu. Iste godine, za vreme trajanja vazduhoplovne izložbe, čehoslovačka Škoda je konstruisala 74m visok padobranski toranj, najviši u Evropi. Svaki dan oko tornja se tiskala masa da gleda obuku padobranaca iz cele Jugoslavije. Tu je vežbala i dvadesetpetogodišnja Zagrebčanka Katarina Matanović koja je potom skokom iznad Zemuna postala prva žena padobranac u Jugoslaviji. (Bajford, 2011)

Na Sajmištu su, pored redovnih velikih prolećnih i jesenjih sajмова, organizovani i sajmovi posebnih grana privrede, kao i razne manifestacije: izložbe, koncerti, kongresi. (Vukotić Lazar, Ciljevi i kriterijumi rekonstrukcije Starog beogradskog sajmišta, 2007) Na „sajmovima uzoraka“ se moglo videti sve, od najnovijih industrijskih proizvoda do sitnica iz domaće radinosti. Publiku su najviše privlačili sajmovi automobila (proleće 1938. i 1939), vazduhoplovna izložba (maj i jun 1938), festival narodnih pesama i igara... (Bajford, 2011)

Nasmejani Beograđani šetali su između belih paviljona pokušavajući da ne misle na rat u kome je gorela Evropa. Malo ko je shvatao da je krhki mir u kome su uživali samo iluzija. Treći rajh je već teško pritiskao Kraljevinu Jugoslaviju. Pred Nemačkim paviljonom vijorile su se zastave sa kukastim krstovima, čitav paviljon je bio okičen nacističkim obeležjima i služio za promociju njihovih dostignuća. (autor, Beogradski jesenji sajam svečano je otvoren, 1939) U tišini, čehoslovački paviljon je preimenovan u Paviljon češko-moravskog protektorata. (Bajford, 2011) Poslednja izložba, u jesen 1940, ponovo je bila skopčana sa mnogo simbolike. Prvi put van Nemačke održana je velika prezentacija nove nemačke arhitekture. Specijalni gost je bio Hitlerov omiljeni arhitekta Albert Šper. (autor, Izložba 'nova nemačka arhitektura' biće svečano otvorena 5. oktobra u Nemačkom paviljonu na Sajmištu, 1940) Razgledajući makete impozantnih građevina, mnogi su u srcu osetili strepnju. Nepunu godinu dana kasnije blistavo beli paviljoni Beogradskog sajmišta postali su crno mesto smrti.

SIMBOL STRADANJA U DRUGOM SVETSKOM RATU

Početak Drugog svetskog rata u Jugoslaviji i okupacija drastično su izmenili ulogu i namenu Beogradskog sajmišta. Budući da nisu pretrpeli oštećenja tokom Aprilskog rata, paviljoni sajmišta su najpre bili prazni, do decembra 1941. godine. Tada je na ovom prostoru oformljen logor za Jevreje (Judenlager Semelin – Jevrejski logor Zemun) mahom sa teritorije okupirane Srbije i jednim

znatno manjim delom sa teritorije Jugoslavije. (Цветковић, 2021) Adaptaciju paviljona Sajmišta u logorske barake, sa drvenim ležajevima na sprat, poljskim toaletima, okruženim bodljikavom žicom, izvodila je grupa oko 200 jevrejskih logoraša koja se tada nalazila u logoru Topovske šupe. (Bajford, 2011) Centralna kula, nekada simbol privredne moći pretvorena je u štab ozloglašene logorske uprave na čijem vrhu se vijorila crna zastava SS. Radi potreba logora srušeno je i na desetine paviljona privatnih firmi koji su tu ranije postojale. (Slavić, 2022)

Od samog početka ovo je bio zamišljen kao najveći i glavni nemački logor koji je ima namenu da posluži za konačno rešenje jevrejskog pitanja. Pošto je prethodno tokom leta i jeseni 1941. godine ubijena najvećim delom muška jevrejska populacija u Srbiji, odlučeno je da se preostali živalj, a to su većinom bile žene i deca jevrejske i jednim delom romske populacije internira na Beogradski sajam. (Koljanin, 1992) Od 8. decembra 1941. u prostorije logora internirano je oko 6. 400 Jevreja i oko 600 Roma sa tim što je najveći broj stradalih bio upravo Jevreja dok su Romi češće bili puštani iz logora. (Цветковић, 2021) Deo njih stradao je usled vrlo loših uslova života u samim logorskim barakama. Jugoslovenski paviljon br. 3 u kome je bila zatočena prva grupa logoraša, mahom jevrejskih žena sa decom, imao je oštećeni krov i prozore koji su pod udarima hladnoće propuštali sneg i kišu, logoraši prenatrpani ležali na zbijeni na drvenim krevetima, a grejanje je bilo toliko loše da su mnogi dobili upalu pluća i stradali od promrzlina. Slična situacija bila je i u Prvom i Drugom paviljonu gde su bili zatočeni Romi. U četvrtom paviljonu bila je smeštena logorska kuhinja, ali su dnevna sledovanja za logoraše bila vrlo bedna, bez obzira što je u tom trenutku u logoru boravilo oko 1000 dece. Sledovanje je činila: voda, bajata kupus ili krompir čorba, slabog čaja i mali komad suvog kukuruznog hleba. (Bajford, 2011) Paviljon „Zadužbine Nikole Spasića“ služio je kao logorska bolnica i apoteka, dok je Turski paviljon ima dvostruku namenu: kupatila i mrtvačnice. Kaznena streljanja logoraša, uglavnom onih koji su pokušavali da prokrijumčare pošiljke koristeći poznanstva sa osobljem Jevrejske bolnice koja je posećivala logor, vršena su na prostoru između Paviljona br. 3 i br 4. (Levntal , 1952) Izuzetno hladna zima 1941/1942 godine uticala je dodatno da do proleća u logoru zbog loših uslova života strada oko 500 Jevreja. (Koljanin, 1992)

Sudbina Jevreja bila je zapečaćena kada je u martu 1942. godine u Beograd stigao zloglasni gasni kamion – dušegupka, vozilo čiji su se izduvni gasovi vraćali u tovarni odeljak i gušili logoraše koji su u njemu navodno bili prevoženi na neko drugo mesto. Tako se kratka vožnja od petnaestak minuta pretvarala u agoniju stradanja oko 100 ljudi zaključanih u kamionu tokom jedne vožnje.

Vožnje gasnim kamionom su se odvijale svakako dana osim nedeljom, nekada i dva puta dnevno. Ova jeziva metoda likvidacija logoraša, usavršena je upravo na Beogradskom sajmištu, a SS pukovnik Emanule Šefer, zapovednik Službe bezbednosti sa ponosom je izjavio kako je Beograd „jedini veliki evropski grad koji se oslobodio Jevreja“. (Lebl, 2001) U gasnim kamionima stradalo je oko 5 200 Jevreja do maja 1942 godine, čime je Beogradsko sajmište postalo mesto na kome je stradalo oko 50% svih ubijenih Jevreja u Srbiji do proleća 1942. godine. (Cvetković, 2018)

Trebalo bi istaći da zatočeni Romi i Jevreji, bez obzira na rasnu diskriminaciju kojom su obe ove grupe bile izložene, nisu imali podjednak tretman od strane logorskih vlasti. Romska populacija za razliku od Jevrejske nije bila izložena masovnoj internaciji, niti politici potpunog uništenja. Zatočeni Romi na Beogradskom sajmištu, bili su smešteni u Paviljon br. 2 i njih oko 60 je umrlo tokom zime, od hladnoće i gladi. Međutim, ostatak je bio oslobođen do aprila 1942. godine, najčešće pošto su nabavili dokaze o mestu stalnog boravka, što sa Jevrejima nikako nije bio slučaj. (Koljanin, 1992) To svakako ne umanjuje činjenicu da su Romi nesporno bili žrtve Holokausta, već ih je u ovom logoru preminuo manji broj u odnosu na Jevreje. U proleće 1942. godine Srbija je proglašena za „Judenrein“ – očišćenu od Jevreja – a Sajmište je pretvoreno u Anhaltelager (Prihvatni logor Zemun), prihvatni logor za političke zatvorenike, zarobljene partizane i prinudne radnike. (Bajford, 2011)

Beogradsko sajmište, posle maja 1942 pod zvaničnim nazivom Prihvatni logor Zemun, će još jednom promeniti svoju namenu: postaće ključni sabirni i prolazni logor u ovom delu Evrope iz koga će se dalje transportovati logoraši u radne logore u Nemačkoj i Norveškoj kao i u koncentracione logore Aušvic i Mathauzen. (Стевановић, 2020) Druga namena je bila da posluži kao mesto odakle će se birati taoci za streljanja u svrhu odmazde prema pokretu otpora u Beogradu, pri čemu su zatočenicima likvidirani na streljštima u Jajincima i Bežaniji. (Ристановић, 2021)

U skladu sa promenom namene, promenila se i nacionalna struktura zatočenih, tako da je u periodu od maja 1942 godine do jula 1944 godine kada je raspušten logor, prošlo 31 972 zatočenika, od čega najveći broj Srba, zatim Hrvata, Bošnjaka, Grka, Albanaca. (Koljanin, 1992) Od toga skoro polovina je bila dovedena iz Bosne i Hrvatske, prema dogovoru između rukovodioca hrvatske policije Eugena Kvaternika i Augusta Majsnera kojim je predviđao da se uhapšeni u okviru vojnih operacija u NDH kao i deo logoraša **iz Jasenovca i Stare Gradiške, upućuje** u logor na Sajmištu. (Ристановић, 2021)

Iako više nije služio za sistematsko uništavanje Jevreja, Sajmište je i dalje ostalo mesto stradanja, najčešće usled bolesti (naročito trbušnog tifusa u jesen 1943) i iscrpljenosti logoraša. Deo je stradao od premlaćivanja od strane logorske uprave, koja su se odvijala u nekadašnjem Mađarskom paviljonu, prozvanom zbog toga „paviljonom smrti“. Po ugledu na nacističke logore u drugim delovima Evrope, uprava je za održavanje reda i discipline angažovala među samim logorašima takozvane „kapoe“. U borbi za sopstveni život i za privilegije oni su se utrkiivali u maltretiranju i zlostavljanju drugih zatočenika, najčešće onih već bolesnih za koje je bilo sigurno da neće biti poslati u radne logore. U toku 1943 i 1944 godine na Sajmištu je stradalo oko 6 000 ljudi, različitih nacionalnosti. (Bajford, 2011) Ipak Prihvatni logor Zemun, kako se Beogradsko sajmište tada zvalo, nije bio „logor smrti“, kao što je to bio slučaj Judenlager. U njemu nije postojalo sistematsko i organizovano istrebljenje jednog naroda, kao što je to bio slučaj sa Jevrejima na Beogradskom sajmištu do maja 1942. godine. To svakako ne umanjuje značaj žrtava drugih nacionalnosti iz logora na Beogradskom sajmištu, već svedoči o dva različita načina njegove upotrebe. (Bajford, 2011)

U decembru 1943. godine javio se zahtev za raspuštanjem logora na Sajmištu jer se njegovo postojanje negativno održava na moral stanovnika okupirane Srbije, ali do toga nije došlo. Umesto raspuštanja nadležnost nad logorom dodeljena je povereniku rajhsfirera SS-a za Hrvatsku SS-generalu Karlu Kamerhoferu, čime se nije ništa bitno promenilo za same logoraše jer je faktički logor i dalje funkcionisao na isti način. (Ристановић, 2021)

Logor je bio pogođen u savezničkom bombardovanju 17. aprila 1944. godine, kada je poginulo oko 200 logoraša, a više stotina bilo ranjeno. Bombe su oštetile paviljone, pa je logor 17. maja 1944. godine, predat ustaškim vlastima NDH. Na taj način postao deo sistema ustaških logora sa centrom u Jasenovcu, ali je i dalje zadržao svoju funkciju sve do rasformiranja 26. jula 1944. godine. (Koljanin, 1992)

Paviljoni sajmišta iako napušteni, još jednom su rušeni tokom bitke za Beograd, oktobra 1944. godine. Budući da su se nalazili na liniji vatre između Crvene armije, partizanskih snaga i nemačkih jedinica koje su branile most u njegovoj blizini prilikom povlačenja. Tom prilikom u bombardovanju su oštećena pretrpela još nekoliko zgrada nekadašnjeg Beogradskog sajmišta. (Bajford, 2011) Kraj rata Beogradsko sajmište je dočekalo kao mesto u kome je smeštena privremeno sovjetska artiljerija, čime je završena tragična, ratna istorija ovih objekata, a započelo novo poglavlje bitno drugačije od onog u toku rata kao i od prvobitne namene tokom izgradnje.

LITERATURA

- autor, N. (1937, jun 7). Temelji beogradskog sajmišta juče su svečano osvećeni. *Politika*, str. 6.
- autor, N. (1937, septembar 12). U ime Nj. V. Kralja Petra II Kraljevski Namesnik Dr. Radenko Stanković. *Politika*, str. 5.
- autor, N. (1938, septembar 12). Već prvog dana posle otvaranja, vidi se da je drugi beogradski sajam. *Politika*, str. 7.
- autor, N. (1939, oktobar 15). Beogradski jesenji sajam svečano je otvoren. *Politika*, str. 15.
- autor, N. (1940, oktobar 2). Izložba 'nova nemačka arhitektura' biće svečano otvorena 5. oktobra u Nemačkom paviljonu na Sajmištu. *Politika*, str. 6.
- Bajford, J. (2011). *Staro Sajmište: mesto sećanja, zaborava i sporenja*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Cvetković, D. (2018). Logori Topovske šupe i Sajmište kao centralna mesta Holokausta u okupiranoj Srbiji - numeričko određenje i kvantitativna analiza. *Istorija 20. veka*, 69-92.
- Grujić Janakova, M. (2008). Staro Beogradsko sjamište. *Beogradsko Staro sajmište 3+1: sajmište, stratište, utočište, budućnost* (str. 47-51). Beograd: Urbanistički zavod Beograda.
- Koljanin, M. (1992). *Nemački logor na Beogradskom sajmištu 1941-1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Lebl, Ž. (2001). *Do "konačnog rešenja": Jevreji u Beogradu 1521-1942*. Beograd: Čigoja štampa.
- Levntal, Z. (1952). *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*. Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije.
- Maksimović, B. (1977). Grad odmora, sporta i razonode na levoj obali. *Godišnjak grada Beograda*, 309-318.
- Sekulić, A. (1957). Prvi Beogradski sajam između Prvog i Drugog svetskog rata. *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, 587-596.
- Slavić, S. (2022, jun 29). *Arhitektura i urbanizam*. Preuzeto sa SCIndex Asistent: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-6055/8888/0354-60558800002S.pdf>
- Vukotić Lazar, M. (2004). Staro Beogradsko sajmište: osnivanje i izgradnja. *Godišnjak Muzeja grada Beograda*, 143-169.
- Vukotić Lazar, M. (2007). Ciljevi i kriterijumi rekonstrukcije Starog beogradskog sajmišta. U I.-U. z. Beograda, *Staro Beogradsko sajmište* (str. 10-24). Beograd: Info-Urbanistički zavod Beograda.

- Вученовић, С. (2006). Ревитализација Старог Сајмишта Београда. *Наслеђе*, 207-216.
- Ристановић, Р. (2021). *Појор на Сајмишту : сведочења двојице зајоченика*. Београд: Музеј жртава геноцида.
- Стевановић, Д. (2020). *Сура слобода*. Ивањица: Удружење «Драгачево - Јован Бојовић».
- Цветковић, Д. (2021). *Од Тојовских шума до Сајмишта: квантитативна анализа холокауста у окупираној Србији*. Београд: Музеј жртава геноцида.